

A full-page photograph of Steven Spielberg. He is wearing a dark blue corduroy jacket over a matching button-down shirt. He has grey hair and a beard, and is wearing glasses. He is adjusting his glasses with his right hand. The background is a warm, textured orange-red wall. The lighting is dramatic, with strong shadows.

Steven Spielberg was als snotneus al geniaal. Maar technische brillen en vertelkracht zijn niet hetzelfde als persoonlijkheid. Zijn autobiografische film *The Fabelmans* plaatst zijn hele oeuvre in een nieuw daglicht. Eindelijk diepgang!

Een scène uit *The Fabelmans*, waarin de jonge Spielberg door de lens van zijn camera een schokkende ontdekking doet. amblin

Spielberg wendt de steven

De invloedrijke filmcritica Pauline Kael schreef in 1974 een markante recensie over *The Sugarland express* van het toen 27-jarige wonderkind Steven Spielberg. 'Hij lijkt een geboren entertainer. Qua plezier dat je met technisch meesterschap kunt schenken, is dit een van de fenomenaalste debuutfilms ooit.' Dat debuut was een satirische actiefilm over een jonge moeder en een bajesklant die hun baby wegkopen bij de pleegouders en de politie en media van heel Texas in hun zog krijgen. Maar Kael schreef ook: 'Toch vraag ik me af of wat we aan de oppervlakte zien bij dit verbluffende talent niet alles is wat er is.' Kael gaf zelden rozen zonder doornen.

Vandaag, 49 jaar later, is Steven Spielberg de succesvolste regisseur aller tijden, misschien zelfs de beroemdste.

Maar de roem is hem niet naar het hoofd gestegen. 'Pauline Kael had overschot van gelijk', zegt hij in de HBO-documentaire *Spielberg* (2017). 'Het heeft me jaren gekost om te rijpen.'

In een gesprek met het American Film Institute relativeerde hij zichzelf nog meer. 'Ik heb visionaire filmmakers als Orson Welles of Martin Scorsese altijd bewonderd. Ze maakten of maken films die van niemand anders zouden kunnen zijn. Zelf heb ik nooit een eigen stijl gehad. Ik ben een goede verhalenverteller, ik kan de verzinsels van een scenarist vertalen naar beeld en er visuele stijl aan toevoegen, maar ik zal nooit een Welles of Scorsese zijn.'

Spielberg ziet zichzelf in de traditie van Victor Fleming (*Gone with the wind*, *The wizard of Oz*) en Michael Curtiz (*Casablanca*, *The adventures of Robin*

Hood): 'Dat waren kameleons die moeiteloos van genre veranderden en toch altijd vakwerk leverden. Zij zijn mijn modellen.'

Dat is een goudeerlijke zelfanalyse. Nochtans zou iedere regisseur een arm geven voor de helft van Spielbergs oeuvre. De ijzige spanning van *Duel*, *Jaws* en *Munich*, de pret van de *Indiana Jones*-films en *Catch me if you can*, de verwondering van *Close encounters of the third kind*, *E.T. the extra-terrestrial* en *Jurassic Park*, de gravitas van *Schindler's list* en *Saving private Ryan*: wie anders heeft zo meesterlijk de brug geslagen tussen massa-entertainment en kunst?

Het volstaat voor velen om hem de grootste regisseur aller tijden te noemen, al zullen nog meer anderen dat betwisten. Spielberg is immers feilbaar. In inschatten wat níet werkt is hij niet ►►

zo goed. Van zijn 35 films zijn er zeker tien ronduit briljant, maar hij heeft ook miskleunen op zijn geweten als *1941*, *Hook*, *War horse* en *Ready player one*. En dan zwijgen we nog over de vele flutfilms waarbij hij als producent betrokken was.

Sympathieke nerd

De reserves hebben vooral te maken met zijn voorkeur voor sentiment en het paaien van het brede publiek, en de afwezigheid van weerhaakjes. Spielberg was het buitenbeentje onder de fenomenaal getalenteerde groep jonge honden die omstreeks 1970 de macht greep in Hollywood. De grote studiobazen zagen hun verdienmodel wankelen. Na de omwenteling van de late jaren 60 waren jongeren versleten genres als de western en de musical beu. De radeloze filmbazen gaven dan maar de vrije teugel aan jonge talenten met een donkere, in de tegencultuur gedrenkte smaak: Martin Scorsese, Francis Ford Coppola, George Lucas, Brian De Palma, Alan J. Pakula, William Friedkin.

En Spielberg. Die lag vanwege zijn unieke cameravoering en zonnige karakter goed bij de andere leden van wat New Hollywood gedoopt werd, maar zonder er echt bij te horen. De uitdagede films van de anderen stelden de verroeste waarden van het Amerikaanse systeem in vraag, en ze stonden erg kritisch tegenover het oude Hollywood. Maar Spielberg was een geboren optimist en – als kleinzoon van Joodse immigranten uit Oekraïne – dankbaar voor de kansen die zijn familie in de VS had gekregen. Een ware patriot, en bovendien gepokt en gemazeld in het studiosysteem.

Filmschool heeft hij nooit gevolgd: hij werd geweigerd wegens te middelmatige schoolresultaten. Maar als de ultieme autodidact, aan de slag met een camera vanaf zijn tiende, had hij die opleiding niet nodig. Hij leek wel als regisseur geboren. Toen hij dertien was, draaide hij met de hulp van zijn vrienden bij de scouts al een oorlogsfilm van veertig minuten, vol slimme trucage en kundig gemonteerd.

Op zijn zestiende verstoppte hij zich tijdens een geleid bezoek aan de Universal Studios in de wc. Toen het toerbusje vertrokken was, dwaalde hij rond op de

heilige grond. Hij werd betraptd door een man die het lef van de knaap wel kon waarderen en hem een pasje voor drie dagen bezorgde. Ondertussen won hij het vertrouwen van een portier, en zo kon hij ongehinderd twee zomermaanden lang zijn ogen de kost geven in de studio.

Enkele jaren later was Universalbaas Sidney Sheinberg zo onder de indruk van Spielbergs amateurfilm *Firelight*, dat hij de 22-jarige een zevenjarig contract aanbood om afleveringen van tv-series zoals *Columbo* te regisseren. Zoiets was nog nooit gebeurd. Zijn vuurdoop was

Rijpe artiesten hoorden geen dolle avonturenfilms te draaien over avontuurlijke archeologen of over jongetjes die vriendjes worden met een verdwaald marsmannetje

een aflevering van *Night gallery*, met de onhandelbare diva Joan Crawford. Die reageerde woedend dat zo'n snotneus háár mocht regisseren, maar Spielberg overleefde het.

Al was Spielberg de jongste van het clubje jonge hypertalenten, hij vertegenwoordigde dus meer Old dan New Hollywood. Voor zijn collega's en vrienden was *the kid* een sympathieke nerd, maar geen geestesgenoot. Zeker niet nadat Spielberg in 1975 de wereld veroverd had met *Jaws*, gedraaid op zijn 28ste. De jonge regisseur worstelde met enorme technische moeilijkheden tijdens het filmen op open water en met de mechanische haai (het eerste exemplaar zank meteen), maar het eindresultaat was een voltreffer. Spielberg manipuleerde de angst van de kijker voor de witte reuzenhaai virtuoos. De moeder van alle zomerblockbusters brak alle kassarecords. De twintiger met twee bioscoopfilms op zijn naam was een internationale beroemdheid.

Doos van Pandora

Maar de artistieke merites en maatschappelijke implicaties van Coppola's *The godfather* of Scorsese's *Taxi driver* had *Jaws* niet. Net zomin als *Close encounters of the third kind* (1977), *Raiders of the lost ark* (1981) of zelfs *E.T.*

(1982). Onovertroffen fun, maar – Pauline Kael kreeg gelijk – het werk van een geboren entertainer, niet dat van een rijp artiest. Rijpe artiesten hoorden geen dolle avonturenfilms te draaien over avontuurlijke archeologen of over jongetjes die vriendjes worden met een verdwaald marsmannetje.

Zo trad Spielberg in de voetsporen van Charlie Chaplin en Alfred Hitchcock. Ook hun naam had volstaan om menigtes naar de bioscoop te lokken, maar ook zij bleven lang ondergewaardeerd bij de critici en bij de Oscars en festivals.

Toen ook George Lucas 'overliep' naar de popcorn met *Star wars*, trof Spielberg en Lucas – met name in Peter Biskinds bestseller *Easy riders, raging bulls* – het verwijt dat ze de doos van Pandora hadden geopend. Wat als het een trend werd, zulke hersenloze maar fortune opbrengende pret voor jongeren? Wat voor toekomst zou de serieuze film in de VS dan nog hebben?

Het waren profetische woorden. Beide heren werden stinkend rijk, maar de Amerikaanse cinema infantiliseerde. Vandaag wordt hij gedomineerd door comicbookverfilmingen. Toch verdient vooral Lucas, die zich helemaal verloor in zijn *Star wars*-franchise, de blaam – veel meer dan Spielberg, die puur entertainment ging afwisselen met ernstigere projecten. Zoals *The color purple* (1985), al was dat een gerateerde film. De brave Spielberg was niet de juiste man om de woedende dreun van een roman van Alice Walker over racisme en vrouwenhaat te verfilmen: hij versuikerde het verhaal. Sentimentaliteit is altijd zijn kryptoniet geweest.

Maar gelukkig niet in *Schindler's list* (1993), waarmee Spielberg bewees dat hij volwassen geworden was. Alles aan dat drama over de Duitse zakenman die 1.200 Joden uit de vernietigingskampen redde, was anders dan waar Spielberg

Op de set van *Jaws*, 1975. getty

normaal voor stond. De ingetogen tristesse, de gereserveerde melancholische muziek van huiscomponist John Williams, de morele ambiguïteit in het karakter van Schindler, de sobere cameravoering zonder technische nummer-tjes. Toch verloor zelfs dit sombere meesterwerk hem niet helemaal van zijn reputatie een supertalent zonder veel persoonlijkheid te zijn. Het was tenslotte een bestseller die hij verfilmde. Tien jaar al had hij de filmrechten, en hij durfde het niet aan, probeerde het te slijten aan Roman Polanski en Martin Scorsese. Jean-Luc Godard haalde in de media uit naar Spielbergs gebrek aan echt engagement, en beschuldigde hem ervan 'geld te slaan uit de tragedie van zijn volk'. Het bleek moeilijk om het imago van ambachtsman af te schudden en als artiest aanvaard te worden.

Pijnlijk geheim

Tot nu. Meer dan een halve eeuw na zijn eerste professionele speelfilm, het voor tv gemaakte *Duel* (1971), vond Spielberg de moed om het verhaal van zijn jeugd te vertellen. Hoe de vonk van zijn aller-eerste bioscoopbezoek een heilig vuur aanwakkerde, hoe die passie een onzeker kind ruggensteun gaf tijdens een turbulente jeugd in een uiteenvallend gezin. *The Fabelmans* is zijn beste film

in vele jaren: een intieme Bildungsroman in beelden, die aangenaam van anekdote naar anekdote lijkt te glijden, maar aan de ribben blijft kleven.

Spielberg vertelt eerlijk, na lang overleg met zijn zussen. Het was emotioneel zwaar, zo nauwgezet het ouderlijke huis en de hele sfeer van toen weer oproepen. In een cruciale scène doet de knaap door de lens van zijn camera een schokkende ontdekking. Het lijkt een knipoog naar *Blow-up* van Michelangelo Antonioni. Dat het sleutelmoment in de jeugd van een topregisseur zich ontvouwt door het oog van een camera lijkt een beetje te goed gevonden om waar te zijn. En toch is het echt gebeurd, zegt Spielberg over het pijnlijke geheim dat hij en zijn moeder tientallen jaren alleen met elkaar deelden. En nu met de hele wereld.

Die openheid over zijn wording als mens en regisseur geeft met terugwerkende kracht meer authenticiteit aan Spielbergs oeuvre. We wisten al het een en ander sinds *ET*: dat de regisseur net als Elliott erg geworsteld heeft met de scheiding van zijn ouders werd toen breed uitgemeten. Net als de vraag of de schattige alien, die moet onderduiken om te ontsnappen aan een klopjacht,

Toen Spielberg als kind een camera kreeg, ging hij zijn angsten te lijf door ze van zich af te filmen – met de hulp van zijn zussen die zich de stuipen op het lijf lieten jagen

een metafoer was voor het lot van de Joden. Doorheen de jaren werden Spielbergs films echter vooral getaxeerd op hun virtuositeit en entertainmentwaarde. Niet op hun diepgang, zelfs al was die er soms – zeker in films als *Minority report* (2002), *War of the worlds* (2005) en *Munich* (2005): hout snijdende reflecties op de war on terror.

Met *The Fabelmans* ontsluit de relatief gesloten regisseur nu zelf het intieme dagboek van zijn jeugd. Zijn moeder Leah stierf in 2017, zijn vader Arnold in 2020. Maar hij heeft zich voor hen nooit ingehouden. Leah, met haar flamboyante persoonlijkheid, was dol op de schijnwerpers. Ze vroeg haar zoon geregeld:

wanneer ga je eens stoppen met je leven te verhalen via metaforen, en het vertellen zoals het echt gebeurd is? En Arnold werkte openhartig mee aan de HBO-documentaire uit 2017.

Nee, we hebben de film te danken aan het coronavirus. Spielberg is een sociaal dier, in zijn element als hij door zijn vrouw en zeven kinderen of een drukke filmcrew omringd is. Quarantaine was een kwelling. Zo ging hij in Zoomgesprekken met scenarist Tony Kushner eindelijk eens werk maken van dat oude plan.

Gebroken gezin

Sommige links tussen de herinneringen uit zijn kinderjaren en zijn latere werk zijn een beetje banaal, en zeker niet uniek voor Spielberg. Kleine Steven was een bang kind. Voor het donker, voor de grote boom met akelige takken in de tuin, voor monsters.

Toen hij een camera kreeg, ging hij zijn angsten te lijf door ze van zich af te filmen – met de hulp van zijn jongere zussen die figureerden en zich de stuipen op het lijf lieten jagen. De kiemen voor *Jaws*, *Poltergeist* (1982, dat hij schreef) en *Jurassic Park* werden zo gelegd.

In een scène die de eindmontage van *The Fabelmans* niet haalde, neemt zijn vader hem op een warme zomernacht mee naar buiten om van een regen van vallende sterren te genieten. 'Zijn uitleg over de werking van de kosmos maakte een diepe indruk op mij, en nam een groot stuk van mijn angsten weg', zegt Spielberg over dat moment. Als regisseur zou hij een van de eersten zijn die buitenaards leven ook geregeld als vreedzaam en vriendelijk voorstelden.

Hét terugkerende thema in Spielbergs films is echter het gebroken gezin, de afwezige vader en hoe moeilijk kinderen zo'n scheiding kunnen verwerken. ►►

Met E.T. de lieve alien, ca. 1982. getty

Steven en zijn drie jongere zussen hadden lieve ouders. Vader Arnold – Paul Dano in de film – was een burgerlijk ingenieur die bij IBM de eerste computers hielp ontwikkelen. Een goede man, maar weinig thuis en een hopeloze nerd. Moeder Leah (Michelle Williams) was een creatieve en spontane vrouw, gemankeerd concertpianiste wegens het vele verhuizen van staat naar staat voor Arnolds carrière. Een impulsieve vrouw, voor haar kinderen meer een maatje dan een ouder. De twee verschilden te veel van temperament om gelukkig te blijven. De breuk die het gezin verbrijzelde, heeft Spielberg jarenlang aan zijn vader toegeschreven. Die lokte dat zelf uit. 'Omdat ik meer kon hebben dan zij, en de kinderen haar meer nodig hadden. En omdat ik van haar hield', zegt een hoogbejaarde Arnold in de documentaire van Susan Lacy.

Emotionele verwaarlozing

Dat de zoon zijn vader verantwoordelijk hield, leidde tot een jarenlange vervreemding en tot een ongenadige afrekening in zijn films. In *Close encounters of the third kind* is Richard Dreyfuss de door een obsessie met buitenaards

bezoek gedreven vader die vervreemdt van zijn gezin. In *E.T.* is Elliotts verdriet over de scheiding van zijn ouders zo'n emotionele wonde dat een buitenaards wezen nodig is om zijn hart te helen. In *Catch me if you can* is het compulsieve oplichtersgedrag van de jongeman die zich uitgeeft voor chirurg, topjurist en lijnpiloot gegrond in een trauma over een uiteenvallend gezin. Ook *Empire of the sun*, *War of the worlds* en *Hook* hebben die thematiek. En dan is er de relatie tussen Indiana Jones en zijn vader (Sean Connery) in *Indiana Jones and the lost crusade*. Hun interactie is geestig, maar druipt ook van de bitterheid over jaren emotionele verwaarlozing. Maar er volgde wel een loutering, in de film en in het echte leven.

Spielberg praatte veel met zijn vrouw Kate, vond een stapel liefdesbrieven van

zijn ouders terug. Het drong bij hem door hoe graag ze elkaar gezien hadden en hoe edelmoedig zijn vader de schuld voor de scheiding op zich had genomen. Het was tijd voor wiedergutmachung – via film, hoe anders?

Arnold Spielberg had tijdens de Tweede Wereldoorlog gediend in India. Verhalen over die oorlog waren vaste prik aan tafel. En dus droeg Spielberg zijn indrukwekkende oorlogsepos *Saving private Ryan* op aan de veteranen uit WO II, en specifiek aan zijn vader. Het was de voorbode voor een totale verzoening. 'Ik ben er al mijn hele leven in geslaagd psychotherapie te vermijden,' zegt Spielberg in de documentaire, 'omdat films mijn therapie zijn.'

Zes speelfilms en twee prestigieuze tv-reeksen regisseerde hij over WO II. Zijn naam doet aan aliens, dino's en robots denken, maar WO II is zijn absolute voorkeursonderwerp. De nabijheid van een luchtmachtbasis en de bereidwillige medewerking van zijn scoutsvrienden maakten dat de aspirant-regisseur op zijn dertiende al die oorlogsfilm draaide waarvoor hij een prijs van de staat Californië won. Toen hij op zijn 21ste aanklopte bij Universal, had hij al tien jaar regie-ervaring.

Jodenschaamte

In New Jersey en Arizona was het leven gelukkig. De verhuizing naar het noorden van Californië, na een promotie van vader, was een domper. Zeker voor Steven, die op een school terecht kwam vol blonde, kloeke footballtypes – geen ideale plaats voor tengere Joodse jongens. Hij werd er gepest en fysiek zwaar aangepakt.

Ondanks hun moderne Amerikaanse levensstijl waren de Spielbergs een gelovig gezin. Als kind kreeg hij naschools religieuze lessen van een rabbi. Zijn moeder gaf Engelse les aan overlevenden van de Holocaust, een oom leerde hem cijfers lezen die hem in een concentra-

'Ik ben er al mijn hele leven in geslaagd psychotherapie te vermijden,' zegt Spielberg in de HBO-documentaire *Spielberg*, 'omdat films mijn therapie zijn'

tiekamp op de arm getatoeëerd waren.

In de HBO-documentaire vertelt Spielberg beschaamd hoezeer hij zich als kind vaak geneerde voor dat Joods-zijn. 'Ik herinner me dat ik buiten aan het spelen was in de buurt, en dat mijn opa die op bezoek was mij vanuit de achtertuin riep om te komen eten. Hij deed dat met mijn Joodse voornaam, Schmuël. Ik schaamde me dood, deed tegenover mijn kameraden alsof het niet voor mij bedoeld was.'

Als jongvolwassene zette Spielberg zijn Joodse identiteit en religie op een zeer laag pitje. Het vaderschap – een zoon met actrice Amy Irving – trok hem toch weer wat terug naar zijn wortels. Maar vooral zijn tweede vrouw, Kate Capshaw – die hij leerde kennen toen ze in *Indiana Jones and the temple of doom* speelde – overtuigde hem dat geloof weer te omarmen. Ze bekeerde zich zelf tot het Jodendom. De strijd met vooroordelen en twijfels deden Spielberg zo lang aarzelen alvorens *Schindler's list* aan te pakken. De angst om het verkeerd te doen was groot.

Hij deed het niet verkeerd. *Schindler's list* is niet alleen een prachtfilm, waarvoor hij de eerste van zijn drie Oscars won. Het werd verrassend genoeg ook een kaskraker. En – *eat that, Godard* – Spielberg verdiende er geen

'Ik speelde buiten in de buurt, en opa riep mij vanuit de achtertuin om te komen eten. Hij deed dat met mijn Joodse voornaam, Schmuël. Ik schaamde me dood'

dollar aan. Zijn integrale loon en opbrengst gebruikte hij voor de lancering van de Shoah Foundation, een internationale organisatie die de herinnering aan de Holocaust (en andere genocides) levend houdt.

'Vandaag schaam ik me dat ik me ooit geschaamd heb Jood te zijn', zegt hij. Wat nog niet wil zeggen dat hij partij trekt voor de staat Israël. In zijn knappe politieke thriller *Munich*, over de vergelding door de Israëliëse Mossad tegen de plegers van de Palestijnse aanslag tijdens de Olympische Spelen van 1972, zocht hij nadrukkelijk de balans.

Niet uitverteld

Is dat kleurloosheid, of is het wijsheid? Is het al te grote voorzichtigheid of is het humanisme? Een provocateur zal hij wel nooit worden. Maar oppervlakkig? *The Fabelmans* nodigt uit om dat wat te herdenken.

Want misschien is het persoonlijke in zijn oeuvre bij Spielberg altijd wat

minder opgevallen, omdat er ook zo veel anders gebeurde op zijn canvas. Zoals acteur en producer Bob Balaban het formuleerde: 'Steven wil geen kleine persoonlijke films maken, hij wil grote persoonlijke films maken.'

Wellicht is het te vroeg om zijn eindrapport te maken. Spielberg is 76 en dynamisch en ambitieus, en zijn beide ouders werden lichamelijk en geestelijk gezond stokoud. Bovendien loopt hij nog over van de plannen, hij verblijdt ons misschien nog twintig jaar met nieuw werk.

Of dat zal volstaan om ooit echt die titel van beste Amerikaanse regisseur op te eisen, is een kwestie van smaak. Kunst is ook geen wedstrijd. Maar *The Fabelmans* geeft Spielbergs hele oeuvre zeker wat meer patine. Pauline Kaels scherpe opmerking klopt achteraf bekeken misschien toch niet helemaal. ■

The Fabelmans komt op woensdag 22 februari in de bioscoop.

Tussen de poten van een hoofdrolspeler in *Jurassic Park*, 1993. getty

